

Volume 7, Issue 11, November 2020, p.135-146

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.2811>

ArticleHistory:

Received

09/08/2020

**Received in
revised form**

13/11/2020

Available online

15/11/2020

**STRATEGIC ENERGY MANAGEMENT AND ENERGY
POLICIES: AGEAN SEA AND ITS REGION**

**STRATEJİK ENERJİ YÖNETİMİ VE ENERJİ POLİTİKALARI
ÇERÇEVESİNDE EGE DENİZİ VE BÖLGESİ**

Ömer Fuad KAHRAMAN¹

Abstract

Turkey's energy strategy and policies can be summarized as sustaining energy efficiency, energy savings, the use of energy-efficient, and ensuring the safety of the site and energy routes. Also, in this context, reducing external dependency and ensuring sustainable development, struggling over climate change, and protecting environmental rights can be added. In the context of Turkey's dependence on foreign energy policy would be an ongoing problem even with the natural gas reserves recently found in Blacksea Region. When evaluated in this respect, it is understood that energy policy strategies occupy an important place in the context of the country's general national policies, economic, and security policies. For these reasons, the Aegean Sea is important both at the point of security and transmission of energy routes and at the point of researching its potential to contribute to energy production –and also ensuring the policies of energy, economy, and geostrategic security of Turkey. Besides, it is known that the Aegean Sea region and its surroundings are strategically located in between Europe where energy consumption rates have been high, and the Middle East and Asia regions where energy production centers, which means contributing to the energy transfer policies. The study aimed to contain the evaluation of the Aegean Sea from within the perspective of energy policies and strategies. In this manner, it is structured as two main topics of (1) strategic management and (2) energy management, and then the study is included the attempts of connecting the Aegean sea and these two concepts.

Keywords: Strategic Management, Energy Management, Energy Policies, Aegean Sea

Özet

Türkiye'nin enerji yönetimi konusundaki stratejileri ve politikaları temel çatıda enerji tasarrufu, verimliliği, enerjinin etkin ve yerinde kullanımı, enerji yollarının güvenliğinin sağlanması, bu kapsamda dışa bağımlılığın azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ile ayrıca iklim değişikliğine karşı mücadele ve çevre haklarının korunması şeklinde özetlenebilir. Enerji politikaları bağlamında Türkiye bulunan Karadeniz

¹Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kahraman.fuad@gmail.com Orcid No: 0000-0002-4199-5038

doğalgaz rezervleri ile bile dışa bağımlılığını sürdürmek zorundadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde enerji politikaları stratejilerinin ülkenin genel milli politikaları, ekonomik ve güvenlik politikaları bağlamında da önemli bir yeri işgal ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenlerle Ege Denizi hem enerji yollarının güvenliği ve aktarımı noktasında hem de enerji üretimine katkı sağlama potansiyelinin araştırılması noktasında enerji politikalarının ve Türkiye'nin jeostratejik güvenliğinin sağlanmasında ve bunun korunmasında öne çıkmaktadır. Ayrıca Ege Denizi bölgesi ve çevresinin stratejik olarak enerji tüketimi konusunda Avrupa ile enerji üretimi konusunda Ortadoğu ve Asya bölgeleri arasında yer alması sebebiyle enerji transferi mertebesinde ülke enerji politikalarına da katkı sunduğu bilinmektedir. Çalışma kapsamında Ege denizinin enerji politikaları ve stratejileri kapsamında değerlendirilmesi ele alınmıştır. Çalışmada bu minvalde stratejik yönetim ve enerji yönetiminin iki ana başlık halinde değerlendirildiği ve nihayetinde Ege denizi ve çevresinin Türkiye açısından bağlama dâhil edildiği üçüncü bir başlıktan oluşmaktadır. Sonuç kısmında ise Türkiye'nin stratejik enerji yönetimi çerçevesinden Ege denizinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Enerji Yönetimi, Enerji Politikaları, Ege Denizi

Giriş

“Strateji, belirlenen hedeflerin kim tarafından ve kimlerle, ne zaman ve nerde, nasıl ve ne ile gerçekleştirileceğine dair açık ifadeler içermesi bakımından önemlidir.”(Macmillan and Tampoe, 2001: 22)

Stratejik yönetim, kurumların ve politikaların sınırlı hammadde girdisi ile maksimum çıktı ve getiriyi elde etmesi için kullanılır. Burada etkililik, verimlilik, ekonomiklik oldukça önemlidir. Enerji ise ülke ekonomisi, güvenliği ve gelişimi ile sürdürülebilir kalkınması için önemli ve vazgeçilemez bir kaynaktır. Enerjinin stratejik yönetimi, onun sınırlı miktarda olan doğasına en uygun yönetim biçimi olarak şekillenmektedir. Ülkemiz için de geçerli olan bu durum, kısıtlı enerji kaynaklarının maksimum fayda ile kullanılması doğrultusunda kendisine anlam bulmaktadır. Bu yolla dışa bağımlılığın azaltılması, alternatif enerji kaynaklarının ortaya çıkarılması ve kullanıma sunulması (Özkul, 2010: 53), yerli ve yenilenebilir enerji potansiyelinin tespiti ve kullanımının yaygın şekilde mümkün hale getirilmesinin sağlanması gibi amaçlar çerçevesinde politikalar geliştirilmesi beklenmektedir.

Ege Bölgesi ve Denizi ise hem alternatif enerji kaynaklarının potansiyelini bünyesinde barındırması açısından hem de lojistik anlamda potansiyel enerji nakil yolları üzerinde bulunmasından dolayı önemlidir. Bölgesi ile bütün olarak Ege Denizi üzerinde enerji yönetiminin stratejik olarak planlanmasına ihtiyaç vardır. Böylelikle enerjinin optimal şekilde sevkiyatı bir yana, enerjinin bölge kaynaklarından temin edilmesi noktasında da oldukça faydalı getiriler elde edilmesi mümkün hale gelecektir. Böylece ülkenin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının korunması ve kullanılması hususunda, güvenlik ve kalkınma açılarından kayda değer bir potansiyelin hayata geçirilebileceği söylenebilir.

Bu minvalde, öncelikle stratejik yönetim ve enerji yönetiminin ne olduğuna dair değerlendirmelerde bulunulduktan sonra bu ikisi arasındaki ortak ve birbirine fayda sağlayan noktalar derlenmeye çalışılmıştır. Ardından Ege Denizi ve Bölgesinin Türkiye'nin enerji stratejisi ve politikaları çerçevesinde ortaya koyduğu enerji yönetimi anlayışının değerlendirilmesi ile çalışma sonlandırılmıştır.

Stratejik Yönetim

Stratejik yönetim, basit ve en kısa tanımıyla strateji ve yönetim kelimelerinin bir arada değerlendirilmesi ve birlikte gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir (Söyler, 2007: 104). Ancak bu basit tanımlamanın ardından bile strateji ve yönetim kavramlarının ne olduğuna, hangi noktalarda nasıl ve ne şekilde, ne için bir araya gelebileceklerine bakmak gerekecektir. Fakat bu tanımlamadan farklı görüşlerin doğmasına neden olacak şekilde tarifler çıkarmak mümkün hale gelmektedir. Bunu anlamlandırabilmek adına, strateji kelimesinin tanımlanması ile başlamak daha açıklayıcı olacaktır.

Strateji kavramına yönelik farklı bakış açılarından geliştirilmiş tanımlar mevcuttur. Bunların en erken dönemlerde savaş ve yönetim ile ilişkilendirilen versiyonlarına rastlamak mümkündür. Kelime kökeni itibariyle Grekçe “stratos” (ordu-asker) ve “agein” (yönetmek-liderlik etmek) kelimelerinin birleşiminden oluşan strateji kelimesi ilk kez, seçilmiş bir Atinalı general için Pers ordusuna karşı (MÖ) 506’da (strategist olarak) kullanılmıştır (Macmillan and Tampoe, 2001: 14).

Ksenophon’un Kyros’un Eğitimi eseriyle ortaya koyduğu tanımda ise stratejiden gerçekleştirilmesi planlanan işlerin bilinmesi gerekliliği şeklinde bahsedilir (Cummings, 1993: 134). Bu tanım bir gelecek hedefine doğru bunu gerçekleştirmek için yapılacak işlemleri anlatırken aynı zamanda bir planlamadan bahseder. Bu bahis, strateji formülasyonu ve lider arasındaki açık ilişkidir: strateji yetki sahibi kişilerin, yani yöneticiler olarak liderlerin sorumluluğundadır. Aynı dönemde yaşamış olan Çinli General Sun Tzu, Savaş Sanatı eserinde stratejiden yine savaş içerikli ve lider odaklı olarak bahsetmektedir. Strateji, bir lider olarak generalin savaştan önce belirlediği hedeflere, esas olarak da hasmı karşısında galibiyet elde etmeye ulaşmasını içermektedir. Bu açıdan bakıldığında Macmillan ve Tampoe (2001: 15) bunun, işletme stratejisi ile ilişkili içeriği sebebiyle önemli olduğundan bahsetmektedir. Bunlar, işletme ve savaş arasındaki benzerliklerden hareketle, “kazanma, liderin önemi, istenen sonuçların elde edilmesi için hamleler yapılması” olarak tamamlanabilir.

Bu tanımların dışında strateji, genel olarak işletme, yönetim ve kamu yönetimi alanlarında da kendisine karşılık bulmaktadır. Bunlardan bazıları “şirketin (örgütün) ana hedeflerinin başarılması için gerçekleştirilmesi amaçlanan planlar veya politikalar” (Andrews, 1987) şeklinde örgütsel amaçlar ve başarılarla ilişkilendirilirken diğer yandan strateji “strateji, karar verme kuralıdır”(Ansoff, 1984: 1965) biçiminde de daha genel yorumlanabilecek kısa tanımlara da sahiptir. Ohmae ise stratejiden “bir şirketin, müşteri ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için göreceli güçlerini kullanarak, kendisini rakiplerinden pozitif olarak farklılaştırma çabası” (1983: 92) olarak bahsetmiş ve stratejinin kapasite oluşturma ve rekabetçi yanlarına değinmiştir. Macmillan ve Tampoe stratejiyi, “geleceği güvenceye almak ve geleceğe ulaşmak, onu kavramak için bulunan fikirler ve hareketler” (Macmillan and Tampoe, 2001: 14) olarak tanımlamaktadır. Bu tanım ise stratejinin geleceğe yönelik planlarını, şimdiden gerçekleştirilecek maddi eylemlerle birbirine bağlamaktadır.

Bu tanımlardan yola çıkarak stratejinin anlamına ait belli başlı çıkarımlarda bulunmak mümkündür:

Amaç ve Hedef: Strateji amaç, hedef ve niyetler açısından bir durum arz eder. Bir anlamda stratejinin belirlenmesi ve izlenmesi geleceğe dair planların belirlenmesini, açık bir şekilde ifade edilmesini içerir. Buna içerisinde örgütün sahip olduğu yeterliliklerin amaçlara göre uygun şekilde dizayn edilmesi, bu ikisi arasında bir eşleşmenin, yeterlilik ve imkân arasında bulunması ve oluşturulması da dâhildir.

Plan: Strateji genel bir plandır. Buna uygun olarak stratejik planda belirlenen amaçların ve hedeflerin gerçekleştirilmesine dair bir niyet, bir genel ifadedir. Bu genel içerik, değişen durumların içerdiği yeni çerçeveye göre yeniden anlam kazanması bakımından esnekler. Buna rağmen temel çerçevesini muhafaza etmesi, oluşan yeni durumun gideceği yön ve doğrultu açısından bir rehber muhteva eder. Bu rehberin, örgütü istenen başarıya ulaştırabilmesi için buna uygun etkin yeterlilikleri de içermesi gerekmektedir. Aslında bu da plan içerisinde, stratejinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Rekabet: Strateji rekabetin bir aracı olarak rakipler karşısında başarı kazanmanın bir aracıdır. Strateji savaş ve oyun gibi, birden fazla örgütün aralarında belli bir hedef için rekabete girdikleri durumlarda başarı ve kazanma için bir araç olarak işlev görebilmektedir. Bu açıdan, kısıtlı kaynaklarla belli hedeflere erişilmesi için kullanılmasında optimum planların düzenlenmesi adına kullanıldığı da söylenebilir.

Liderlik: Strateji, belirlenmesinden uygulanması aşamalarına kadar bir lider ve/ya ekip tarafından idare edilmek zorundadır. Bir liderin varlığı, hedeflerin belirlenmesi kadar bu hedeflere ulaşılması için gerçekleştirilmesi gereken işlemlerin belirlenmesi için de elzemdir. Bu anlamda, stratejilerin belirlenmesi ve belirlenen hedeflere ulaşılması noktasında liderin ve liderliğin önemli etkisi bulunur. Bu etki, enerji yönetimi gibi genel stratejilerin belirlenmesi noktasında, politika yapıcılarının liderler olarak bulunmasının da önemini ifade etmektedir.

Tüm bu anlamlardan hareketle, strateji -kurumsal boyutta ele alınırsa- gerçekleştirilmek istenen hedeflerin belirlenmesinden, bu hedeflerin başarılması için işbölümü yapılması, kimin, nerede, ne zaman, hangi şekilde ve araçlarla hangi görevleri yerine getirmesi gerektiğinin belirlenmesine; kurumsal politikaların saptanarak bu politikaların işleme konulup işler kalması için yapılması gerekenlerden, tüm bu hamlelerin akamete uğramaması adına gerekirse rekabete girilmesine kadar uygulanan kapsamın adıdır. Kısaca stratejik yönetim, kısıtlı kaynakların hedeflenen amaçlara ulaşılması için en uygun kullanımı olarak özetlenebilir. Genel ve geniş bir süreç olan stratejiden bu şekilde, bunun yönetimi ve idaresinden kastın da stratejik yönetim olduğundan bahsedilebilir. Bu anlamıyla kısıtlı kaynakların yeniden dağıtılması olarak özetlenebilecek siyasa yapım ve politika üretim süreçleriyle ilişkilendirmek mümkündür (Dinçer, 1998: 16).

Stratejik Yönetimin Tarihine Dair Kısa Bir Değerlendirme

Stratejik yönetimin tanımı, geçmiş binlerce yıl öteye dayandırılan unsurlar içerse de aslında modern devletlerin, örgütlerin ve sosyal hayatın içerisinde bugün anlamını bulan, kullanılan stratejik yönetim teknikleri, unsurları, kapasitesi, metotları ve bağlamı ile ancak İkinci Dünya Savaşı civarına tarihlenebilen bir geçmişe sahiptir. Yönetimde stratejik düşünce ilk örneklerini özel sektörün iş dünyasında vermiştir. İş stratejisi üzerine modern düşünce ilk olarak ABD'de 1960'lı yıllarda fark edilebilir bir hale bürünmüştür. Drucker (1954), Chandler (1969), Ansoff (1965, 1984) ve Andrews (1987) gibi yazarlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve öncesinde başarılı olmuş Amerikalı şirketlerin gelişimini incelemiş; çalışmaları, genellikle stratejik yönetimin Klasik Okulu olarak adlandırılan paradigmanın başlangıcı sayılmıştır (Macmillan and Tampoe, 2001: 17).

Stratejik yönetim süreci 1950'lerde işletmelerde kısa vadeli planlamaların, bireysel şirket politikalarının ve özel sektörde yaşanan dalgalanmaların karşılığında şirketlerin kendilerine gelecekte başarılması elzem sert hedefler belirlemek yerine bu başarıların elde edilmesi için bir doğrultu ve yön çizmelerini daha faydalı görmeye başlaması ile yoğunluk kazanmıştır (Özgür, 2004: 9).

Klasik Okul, örgütlerin çalışma yönlerini oluşturma işlemini (strateji oluşturma) üst düzey yöneticilerin önemli bir sorumluluğu olarak gördü ve bunun stratejinin uygulama basamağından ayrı olabileceğini savundu. Liderin başında olduğu yönetici ekip, idareyi bu durumda tek başına ve tek taraflı kararlar alarak üretir, daha alt bölümlerde yer alan yönetim ekipleri de bu kararları uygular (Barney and Arikan, 2006: 138). Bu metot göstermektedir ki Klasik Okulun kökleri askeri strateji modelinden devşirilmiştir (Macmillan and Tampoe, 2001: 16-17). Bu dönemde işletmelerin ana amacı sermaye geri dönüşü özeline odaklanan ekonomik geri dönüşümlerin sağlanması olmuştur. Buna karşın genel itibarla örgütlerde strateji tarihi 1950'li yıllara kadar kurumsal yapılanmanın bir parçası olarak değerlendirilmek yerine bireysel başarıların, ailelerin biyografileri üzerine oturtulmaktaydı (Chandler, 1984: 4-5).

Stratejik yönetimin tarihsel süreci bir anlamda aslında klasik ekolün ortaya koyduğu anlayıştan fazla uzaklaşmadı. Fakat az ya da çok, işletmeler ve örgütlenmeler açısından

strateji geliştirme süreci, takip eden yıllarda Klasik ekolün eleştirisi ile gelişti². Strateji yönetim ekollerinin, 1960'dan bu yana içerisine çevresinden farklı unsurları ve aktörleri de katarak giderek karmaşıklaştığı söylenebilir. 1980 yılından sonraları ise bir anlamda emekleme devresi olarak görülebilecek ilk devresini geçmiş; bu tarihlerden sonra ise bilimsel temellerini, kavramsal kökenlerini, araştırma metotlarını, yöntem ve amaçlarını, kullanılma araçlarını, muhataplarını ve çerçevesini aşağı yukarı belli edebilmiştir. Fakat münferit bir bilim disiplini olarak alanda tutunup tutunamadığına dair farklı tartışmalar bulunmaktadır (Barca, 2005: 22-34).

Kamu Kurumlarında, Kâr Amacı Gütmeyen Kurumlarda ve Sivil Toplum Kuruluşlarında Stratejik Yönetim

Stratejik yönetim, tarihsel süreci içerisinde öncelikle askeri alanda kendisini göstermiş olmakla birlikte, 1960'lar itibariyle özel sektörde ve işletme alanlarında adından söz ettirmiş olmuştur. Devam eden yıllarda ise sosyal, ekonomik ve siyasi değişimlerin ardından 1980'lerde stratejik yönetim anlayışının kamu yönetimi alanına da sirayet ettiğinden bahsedilmektedir (Özgür, 2004: 3). Kamu yönetimi gibi kâr amacı gütmeyen diğer kurumlar da bu etkilenme sürecinden az ya da çok tesir almışlardır. Fakat bu döneme kadar stratejik yönetimin özel sektörde kendisine ait metotlarla belli bir başarı sağlamış olması, bu yönetim anlayışının kamu alanında da etkili olacağı anlamını taşıdığını ispat edemezdi (Macmillan and Tampoe, 2001: 15-16). Nihayetinde özel sektöre nazaran farklı bir çevre, aktör, sistem, hiyerarşi, iş akışı, iç ve dış örgütsel muhteviyat gibi nitelikler taşıyan kamu örgütlerinde yeni bir adaptasyonun işlenmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur.

Kamu kurumlarının 1980'lere kadar sahip oldukları yönetim biçimlerinin yanına stratejik yönetim anlayışına neden ihtiyaç duyduklarına dair soruyu cevaplandırmak oldukça güçtür. Ancak değişen yaşam şartlarının, hızla ilerleyen teknolojik gelişmelere uyum sağlamadaki zorlukların, değişen ve dönüşen toplumların isteklerinin ve ihtiyaçlarının sürekli artması ve değişmesinin, ekonomik darboğazların devletlerin teşkilat yapılarını sarsmasının, devlete atfedilen görevlerin yeniden dizayn edilmesinin, siyasette Neo-liberal çevrelerin güç kazanmasının devletlerin klasik yönetim anlayışlarından uzaklaşmalarına hatta belli bir yönetim anlayışını uzun yıllar devam ettirememelerine neden olduğu açıktır (Durna ve Eren, 2002: 55-60; Özgür, 2004: 18).

Ancak stratejik yönetim ile kamu örgütlerinden beklenen amaçların, yani kamu yönetiminin unsurlarının topyekûn belirlenen amaçlara başarılı bir şekilde ulaşmasının, bu yeni yönetim anlayışına geçiş döneminden öncesinden çok da farklılık gösterdiği iddia edilemez (Arnoldo and Majluf, 1996: 419). Yine de kamu kurumlarından beklenen, 1980'ler ile birlikte kamu yönetimini ciddi şekilde dönüşüme sokan bir paradigma değişimi olarak Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı çerçevesinde etkin, verimli ve ekonomik bir biçimde hareket ederek faaliyetlerini gerçekleştirmeleri olmuştur (Hughes, 2003: 136). Bu minvalde, örgütlere genel bir doğrultu çizen stratejilerle belirtilen hedeflerin, bunlara ulaşmak için üretilen politikalarla uyumlu ve birbirini pozitif anlamda etkiler olması gerekmektedir. Genel olarak hükümetlerin stratejilerine uygun olmayan politikaların veya daha alt basamaklarda yer alan kurum stratejilerinin bu çerçeveden uzak olduğunu söylemek güç değildir (Özgür, 2004: 4).

Stratejik Enerji Yönetimi

Enerji, devletlerin ve toplumların iktisadi gelişmelerinin temel itici gücü olarak öteden beridir var olagelmıştır. Ancak modern zamanların enerji ihtiyacı ve buna karşın enerji kaynaklarına olan zorunlu bağlılığı, enerjiyi daha önemli hale getirmiştir (Arslan, 2016: 314). Öyle ki enerji kaynaklarına sahip olmak kadar enerji kaynaklarına ulaşım, ikisinin birden güvenliğinin sağlanması ve sürdürülebilir bir vafsa büründürülmesi elzem hale gelmiştir (Özkul, 2010: 52-56). Ek olarak alternatif enerji kaynaklarının bulunması ve enerji çeşitliliğinin sağlanması da ülkelerin genel güvenlik politikalarının ve ülke bağımsızlıklarının bir parçası haline dönüşmüştür.

² Buna dair pek çok araştırmacı kendi sınıflandırmalarını yapmıştır. Genel olarak 10'dan fazla okuldan 2000'li yıllar sonrasına kadar bahsetmek mümkündür. Daha genel çalışmalar için bkz (Sarvan F, Arıcı Durmuş E, Özen J, Özdemir B, İçigen Tarcan E, 2003: 73-122), (Whittington, 1993, Mintberg, 1987: 66-75).

Özel sektördeki ve kamu kurumlarının çevresindeki değişimlerin kamu kurumlarını değişime zorladığı bilinmektedir. “Çevre şartlarındaki kimisi tahmin edilebilir kimisi ise zor tahminlenebilen değişimler kamu örgütlerini de dinamik ortamda faaliyet sürdürecektir yönetim modelleri ve anlayışları bulup adapte etmeye zorlar” (Özgür, 2004: 18). Fakat göreceli olarak enerjiyi yöneten ve yönlendiren enerji kurumlarının yönetimi, enerji sektöründe yaşanan değişimleri ve dönüşümleri takip etmekte zorlanmaktadır. Enerji sektörünün özel kesimi, hızlı dönüşümün karşılığını enerji sektörünün kamu ortaklarında veya kamu muhataplarında bulmakta zorlanmaktadır. Enerji yönetiminin ve enerji politikalarının enerji sektörünü takip etmesi adına stratejik yönetimin faydalarından istifade etmesi yararlı gözükmemektedir. Zira kamu sektörünün enerji yönetimi konusunda tekeli daralmış, özel sektörün de müdahalesi ile birlikte kamu yönetiminin unsurlarını ve araçlarını özel sektörün piyasa kurallarına göre düzenlemek, bir anlamda “oyunu” bu şekilde oynamak zorunda kalmaktadır:

“Bazı kamu kurumlarında yaşanan mali kriz, halkın artan talepleri ile daha da derinleşmiş, ciddi bir yönetim krizine dönüşmüştür. Özel sektörün rakip olarak devreye girmeyi tercih etmediği veya kanuni engeller ile hizmetin doğal tekel olma özelliği nedeniyle giremediği hizmet alanlarında kalite halkın beklentilerinin çok altında kalabilmektedir. Özel sektöre devredilemeyen bu hizmet alanlarında bazı kamu kurumları, şeffaflıktan akıllı ihalelere, yeni teknolojileri adapte etmekten stratejik yönetim uygulamaya kadar çeşitli yolları denemektedirler. Stratejik yönetim ve diğer yönetim tekniklerinin kamuda da kullanılmasının belki de en önemli sebepleri, giderek karmaşıklaşan ciddi problemlere karşın mali kaynakların kıtlığı ve değişen çevre ile teknolojiye adapte olma ihtiyacı olabilir.”(Özgür, 2004: 19)

Enerji yönetimi, devletin topluma sunmakla yükümlü olduğu enerji ihtiyacının minimum düzeyde karşılanması zorunluluğunun bir uzantısı ve yaşam standartlarının sağlanması ve geliştirilmesi için hassas bir nokta olarak görülmektedir. Bundan olarak, bir örnekle açıklamak gerekirse (Doty, Capehart, Parker ve Turner, 2013: 1), enerji dağıtımının ve sağlanmasının özel şirketlerin eline bırakılmasının enerji sektöründe bir monopol yaratmaması adına Amerika’da yasalaşan National Energy Act (1978) sunulabilir. Yasa, enerji sektöründe tekelleşmeyi engellemek adına belli enerji kalemlerinde sabit veya maksimum fiyat uygulamasını öngörmekteydi. Fakat sabit fiyat uygulamaları, görünürde müşteri ve tüketicilerin haklarını, enerji şirketlerine karşı korumak niyetindeydi. 1973’teki enerji krizine tepki olarak yasalaşan bu kurullarla yükselen enerji fiyatlarının durdurulması, müşteriler ve tüketiciler olarak vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanmasının sağlanması beklenmekteydi. Ancak hükümetlerin belirlediği piyasa fiyatları, özel enerji şirketlerinin enerji sunumunu zorlaştırmaktaydı. Bir taraftan enerji şirketleri arasındaki rekabetin önü kapanmış olmakta, diğer taraftan enerji şirketlerinin ve enerji sektörünün karlılığı daralmaktaydı. Buna cevaben enerji şirketleri enerji sunumunda kesintilerde bulunmaya, enerji sunumunun kapsamında genişlemelere ve yeni alanlara hizmet götürme yönünde isteksizliğe başlamışlardı. Bunun ardından tüketicilerin enerji ihtiyaçlarını karşılama konusunda sıkıntılar yaşaması hükümetlerin enerji konusunda belli stratejiler geliştirmesine neden olmuştu.

Temel olarak hükümetlerin görevleri, 1980’lerin ardından yoğun şekilde daraltılmaya çalışılmıştır. Bu daraltmanın özünde yatan anlayış, devletin diğer özel sektör unsurlarının tek başlarına yapmakla kârlılık veya çıkar elde edemeyecekleri alanlar ile bir bireye sağlandığında diğer bireylere de otomatik olarak sağlanan hizmetler ve kapsayıcılık bakımından geniş ve devlet ve vatandaşlar açısından askeri, siyasi, ekonomik riskler barındıran sektörlere kısıtlanmasıdır. Bu sebeplerle devlet, adaletin ve güvenliğin sağlanması, altyapı hizmetlerinin kurulması, yasal düzenlemelerin toplum ve iktisadi hayatı içeren kurullarının belirlenmesi gibi kesin, eğitim ve sağlık gibi alanlarda kimi yerlerde tartışmalı olsa da bu alanları da içerir şekilde yeniden görevlendirilmiştir. Bu değişiklik, Amerika, İngiltere ve Avusturya gibi ülkelerde başlayan, yeni sağ siyasetin öncülüğünde Yeni Kamu Yönetimi anlayışı ile gelmiştir.

Neo-liberal kamu yönetimi anlayışı olarak da bilinen bu anlayış, enerji sektörü için de regülatif normlarından vazgeçmemiştir. Fakat buna karşın sektörde ortak bulunmaktan da geri durmamıştır. Enerji sektöründe devletin ortaklıklarla veya rekabetçi kurumlarla bulunması, diğer taraftan enerji sektörünün kendine has doğasından da kaynaklanmaktadır. Zira enerji sektörü, uzun dönemli yatırımlarla ancak işler halde bulunmakta iken bunun yanında devletlerin uluslararası veya en azından yerelde güvenliği sağlamaları gerekmektedir (Sevim, 2012: 4385-4386). Ayrıca sektörün içerisinde kâr etme durumu da hükümetlerin enerji politikalarına da bağlı olarak devlet içi ve devlet dışı pek çok faktörden etkilenir (Doty, Capehart, Parker ve Turner, 2013: 3). Enerji piyasasının uluslararası boyutu, güvenlik ve dünya genel siyasetinin etkilerine açık pozisyonundadır. Bu risk sebebiyle özel sektörün enerji sektöründe faaliyet göstermesi belli bahsedilen sakıncaları taşır. Tam da bu sebeptendir ki devletin enerji konusunda belirlediği yönetim stratejisi ve politikası oldukça önemli hale dönüşmektedir.

Enerji Yönetiminin Unsurları

Enerji yönetimi politikalarının çerçevesi, amaçlar, hesapverebilirlik-şeffaflık, raporlama ve eğitim olmak üzere dört bileşenden oluşur (Mashburn, 2013: 17). Politika amaçları içerisinde enerjinin etkili ve verimli kullanılması için yapılacaklar ve atılacak adımlar sıralanabilir. Bunlar arasında teknoloji transferi, veri sistem inşası, personel eğitimi, stratejik enerji provizyonlarının geleceğe yönelik olarak konuşlandırılması gibi adımlar bulunmaktadır. Hesapverebilirlik içerisinde enerji yönetiminin unsurlarını oluşturan personel için, hem yöneticiler hem de çalışanlar açısından açık, şeffaf ve verilerin herkese paylaşıldığı, amaçların gerçekleştirilmesi için enerji yönetimine muhatap olan unsurların süreçle alakalı olarak bilgilendirildiği ve paydaş olarak yönetime katıldığı bir süreci anlatmaktadır. Bu konu aynı zamanda bir sonraki adım olan raporlama ile birlikte denetim ve gözlem basamağına da imkân sunmaktadır.

Raporlama basamağında ise çalışanların ve yöneticilerin, aşağıda yukarıya doğru etkin bir enerji yönetiminin gerçekleşmesi için hem teknik hem de yapısal sorunlara ve tavsiyelere değinen raporlar sunması önemlidir (Capehart, Spiller ve Frazier: 2013: 27-37). Elbette buna müsaade edecek bir sistemin oluşturulması ve bunun enerji politikalarının geliştirilmesine katkı sunmasının da yolunun açılması gerekmektedir (Mashburn, 2013: 20). Son unsur olarak ise tüm bu politikalarının ve yönetim anlayışının hayata geçmesi için personelin eğitilmesi gerekmektedir (Mashburn, 2013: 19). Personelin eğitimi hem görev yapan personelin eğitilmesi hem de diğer taraftan enerji politikalarına hâkim personelin temelden yetiştirilmesi anlamında en önemli aşamalardan birisini oluşturur. Yeterli eğitimi almayan, politikaların ve yönetim anlayışının amacına, nasıl gerçekleşeceğine dair bilgilerle donanmamış paydaşların (Stecky, 2013: 595) ortaya en mükemmel politika rehberlerinin çıkarılması durumunda bile enerji yönetiminin nihai sonuçlarını-amaçlarını olumsuz şekilde etkileyeceğini kestirmek zor değildir.

Enerji stratejisi olarak, enerji sektöründe özel şirketlerin yatırımlarda bulunması market piyasası şartlarına göre her daim rasyonel bir tercih oluşturmayabilir. Buna karşın bu noktada devletin özel sektörü belli teşvikler ve yatırım araçlarıyla sektöre davet etmesi gerekmektedir. Devletin bu şekilde enerji yönetiminde stratejiler belirlemesi vatandaşların kamu hizmetlerine ulaşmasını temin etmekte oldukça önemlidir, denebilir (Doty, Capehart, Parker ve Turner: 2013: 3).

Enerji yönetiminde enerji sektöründe uzmanlaşmış personelin yetiştirilmesi önemlidir (Mashburn, 2013: 17). Eğitim, hükümetlerin enerji sektörünün gelişmesi ve bu alanda belirlenen politikaların istenilen şekilde uygulanabilmesi için uzman, bilgili ve teknolojiyi güncel şekilde takip eden enerji sektörü personeline, çalışanlarına ve personeline ihtiyacı olacaktır. Hükümetlerin ülke güvenliğini, çevre refahını, ekonomik üretimin devamlılığını sağlaması için olduğu gibi (Doty, Capehart, Parker ve Turner: 2013, 4-6) enerji sektörünün stratejik yönetimi için bu noktada eğitim sahasını da politika açısından değerlendirmeli ve teşvik etmelidir.

Enerji yönetiminin değeri, özel veya kamu sektöründen fark etmeksizin ekonomik ve çevresel baskılar altındadır. Çevre kaynaklarına zarar vermeden, yükselen çevresel endişeleri karşılayacak standartlara haiz, aynı zamanda rekabetçi ve yatırımlarının

karşılığını görmek isteyen organizasyonların enerji sektöründe olmasalar dahi enerji yönetiminin faydalarından yararlanmaları enerji yönetiminin değerini artırmaktadır (Sögüt, 2009: 128). Enerji yönetimi, bahsedilen bu konularda örgütlere yol göstermede önemlidir (Doty, Capehart, Parker ve Turner: 2013: 4). Enerji yönetimi, bahsedildiği üzere enerjinin etkili kullanımı, tüketimi, dağıtımı, çeşitlendirilmesi gibi süreçleri içermekteyse, basit anlamda mesela enerji tasarrufunun teşvik edilmesi, yaygınlaştırılması için geliştirilecek yatırımlar gibi politikalar aracılığıyla stratejik enerji yönetimi organizasyonlarda maddi tasarrufun da yardımcısı olacaktır (Mashburn, 2013: 13). Böyle bir tasarrufun anlamı, Türkiye gibi enerji kaynaklarında çoğunlukla dışa bağımlı, gelişimi için enerji ihtiyacı giderek yükselen bir ülkeye daha çok gelecektir.

Ancak bunun için, yani enerji yönetiminin sağlıklı şekilde geliştirilebilmesi ve yönetilebilmesi için öncelikle etken ve sağlıklı bir enerji ölçüm sistemi kurulması gerekmektedir. Hükümetin ve şirketlerin, kamu kurumlarında ve/ya şirketlerde sarf edilen, üretilen enerjileri sistematik bir şekilde ölçümlenebilmesi gerekmektedir. Bu şekilde bir sistem, “ölçülemeyenin yönetilemeyeceği” yönündeki anlayış için elzemdir. Fakat yine bu tarz sistemlerin kurulması ve yönetilmesi ile bunu yönetecek ilgili personelin bulunması aşamaları oldukça maliyetli ve bu maliyetlerin geri dönüşleri kısa vadeli olmadığı için de özellikle kâr amacı güden şirketler tarafından gerçekleştirilmesi isteksiz olan eylemlerdir. Bu sebeple hükümetlerin bu konudaki genel stratejik planlamada buna uygun politikalar ve araçlara teşviki ve yatırımları uygun hale getirmesi gerekmektedir.

Enerji Yönetimi ve Politikaları Bağlamında Türkiye ve Ege Denizi ile Çevresi

Nihayetinde enerji yönetimini “sadece teknik bir zorluk değil, bu teknik değişikliklerin ekonomik sınırlar içinde ve en az aksama ile en iyi şekilde nasıl uygulanabileceği” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu bakımdan, enerji yönetiminin “nasıl uygulanabileceği” konusunda siyasi yönetimlerin söyleyeceği ve bundan fazla olarak belirleyebileceği politika programları önem kazanmaktadır (Dışkaya, 2017: 132-135). Enerji yönetiminde etkili, ekonomik ve verimli bir boyut kazanmak için politikaların edineceği yer, kimi zaman enerji yönetimi konusunda kolaylık sağlarken kimi zaman da enerji planlarının uygulanmasında zorluklar ve bariyerler oluşturabilmektedir³. Hükümetlerin enerji konusundaki hassasiyetleri, coğrafi bölgelere, enerji alternatiflerine bakış açıları ile enerjinin kullanımında çevreci duyarlılıklara sahip olup olmaması gibi etkenlere göre enerji yönetiminin stratejik planında değişiklikler ve farklılıklar bulundurması mümkündür⁴.

Bir örnekle açıklamak gerekirse son yıllarda benimsenen politikalar çerçevesinde yerli ve milli bir enerji alternatifi, bir fosil yakıt türevi olarak kömüre odaklanılması gösterilebilir (Arslan, 2016: 315-316). Kömür yakıtı konusunda kömür ocağı sayısının artırılarak enerjinin hane tüketimine ve sanayi kullanımına kömür kaynaklı alternatiflerle destek verilmesi bir yandan çevre kirliliğini artırırken –ki kömür yakıldığında çevreye en fazla karbon salan yakıttır- diğer yandan buna karşın kömüre alternatif olarak bulunan fuel yakıtlara tercih edilmesi ülkemizin stratejik pozisyonu açısından belli sebepler içermektedir (SETA, 2017). Bu sebeplerden bir tanesi fuelin yerli bir ürün olmaması ve ithal bağımlılığı artırmasıdır. Burada şirketlerin ithal bağımlı üretim yapması, nihai üründe ucuzlama sağlamamanın yanı sıra bundan olarak rekabetçiliklerini de zayıflatmaktadır. Ayrıca dışa bağımlı bir büyüme ve ekonomik kalkınmanın da çeşitli güvenlik ve stratejik riskler barındırdığı bilinen bir gerçektir. 1973 Petrol Krizi ile dünyanın öncü gelişmiş ülkelerinde yaşananlar bunun en açık göstergelerinden bir tanesidir (Ertemel, 2019: 44).

Hükümetin kömür konusundaki tercihi bir mecburiyet olarak gözükmektedir. Çünkü buna alternatif olabilecek çevreci ve yenilenebilir enerjinin tesis edilmesi ve geliştirilmesi hem maliyetli, hem uzun süren bir yatırım noktası olması yönlerinden (Akova, 2003: 66-

³ Bu bağlamda Türkiye’de hükümet politikalarının incelenmesi doğrultusunda enerjinin en çok özelleştirme ve serbestleştirme gibi kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir (Lamba, 2015: 136-137).

⁴ Dışa bağımlılık özellikle enerji gibi doğrudan veya altyapı ve teknoloji transferi gibi dolaylı konularda dahi ülkelerin jeopolitik güvenliklerini etkiler düzeydedir. Ülkelerin bağımsızlığını doğrudan etkilediği düşünülen bu durumlar için uluslararası camiada uygulanan yaptırımlar ve ilişkileri için bkznz. Duzcu (2019: 41-54).

67), hem de teknoloji transferi konusunda yine dışa bağımlı bir açı taşıdığından (Vatansever, 2018: 487-490) risklidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının verimliliği, çevre duyarlılığı ve sürdürülebilirliği diğer enerji kaynaklarına nazaran daha uzun olmasına rağmen (Akova, 2003: 57), özellikle ülkemizde geliştirilememiş teknolojik altyapısı ile yine dışa bağımlılık oluşturmaktadır⁵. Fakat bu bağımlılığı, ithal yakıt ile karşılaştırmak yersiz olacaktır, çünkü teknoloji transferi hem bir yandan enerji üretim merkezinin ülke topraklarına taşınması anlamına gelmekte hem de diğer yandan enerji güvenliğinin de sağlama alınması amacını taşımaktadır. Bu açıdan enerjinin doğrudan ithal olarak temininden daha faydalı bir pozisyonu bulunduğunu söylemek mümkündür (SETA, 2017).

Tüm bu durumlara karşın yenilenebilir enerji kaynaklarının var olan enerji ihtiyacını tek başına karşılama oranları oldukça düşük kalmaktadır. Bu oran toplam enerji tüketiminin içerisinde beşte bir oranlarında (%19,70) seyretmektedir (YEGM, 2017). Ülkemizde özellikle Ege bölgesi başta olmak üzere yenilenebilir enerjide rüzgâr, termal, güneş ve ısı enerjisi kaynaklarından yararlanılmaktadır (İncekara ve Oğulata, 2011: 8-9). Enerjide dışa bağımlılığı azaltmak ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması için enerji yönetiminin sağlıklı bir şekilde kamu ve özel sektörde yürütülmesine imkân tanımak oldukça önemlidir. Bu noktada uygulanan teşviklerin ve imkânların Ege bölgesinde ve denizinde yeri ayrılmaktadır, denilebilir (Arslan, 2016: 315). Zira Ege Denizi'nin konumu itibarıyla enerjinin transferi, güvenliğinin sağlanması (Savrun, 2018: 155-156), temini ve hinterlandına yayılması (Şimşek, Akyüz ve Güngör, 2018: 337-340) konuları öne çıkmaktadır (Sevgi, 1988: 241-243). Ayrıca Ege Bölgesinin hidrolik, termal, kömür-linyit ve ısıya dayalı enerji kaynaklarında öne çıktığı, ülkemizde enerji üretiminin toplamına katkıda bulunması karşısında enerji tüketiminde de öne çıktığı söylenebilir (EİGM Raporlar, <https://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Raporlar>, 2019).

Enerji yönetiminin bir diğer ayağı olan enerji tasarrufunda Türkiye hem giderek -yavaş bir ivmeyle de olsa- gelişme kaydetmekte (yüzde 1,5) (YEGM, 2017: 7), ayrıca toplam tüketimde doğalgaza dayalı tüketim yönelimi de artmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Enerji Yönetimi Politikalarının stratejik çerçevesinin enerji üretiminin artırılması, bu artırımın sağlanırken yerli, milli ve aynı zamanda kademeli olarak çevreye duyarlı ve sürdürülebilir olmasının sağlanması, enerji tüketiminde tasarrufun yaygınlaştırılması, gelişen sanayi ve büyüyen ekonomi odağında enerji tüketiminin de dengelenmesi şeklinde planlanması oluşturmaktadır (Satman, 2007: 11-16).

Sonuç ve Değerlendirme

Ege Denizi, çevresi ve konumu itibarıyla stratejik ve jeopolitik bir yere sahiptir. Ege Denizi üzerindeki uluslararası anlaşmazlıklar, bu deniz üzerinde enerji transferini önemli hale getirmektedir. Enerjinin Ege üzerinden enerji ihtiyacı içerisindeki Avrupa'ya sağlıklı şekilde aktarılabilmesi için Ege Denizi üzerindeki anlaşmazlıkların çözümlenmesi şarttır. Ayrıca Ege Denizi de üzerinde enerji aramalarının yapıldığı, kendisi de enerji üretimine ortaklık edecek türden bir bölgedir. Ticari sahaları ve kıta sahanlığı arasında bir çözümlenmenin ve buna uygun bir strateji planının çizilmesi gerekmektedir. Ege Denizi ayrıca farklı alternatif enerji sahalarının kurulmasına dair uygunluğunun araştırılmasını da içerecek bir stratejik enerji planına acil derecede ihtiyaç duymaktadır. Deniz üzerinde kurulu güneş panellerinin, deniz suyu sıcaklığından enerji elde edilmesinin, medcezir etkisi ile enerji üretiminin mümkün olup olmadığının araştırılması ve buna yönelik enerji politikalarının belirlenmesinin, Ege Denizi bölgesinin önemine anlam katacağı söylenebilir.

Türkiye'nin enerji yönetimi konusundaki stratejileri ve politikaları temel çatıda enerji tasarrufu, verimliliği, enerjinin etkin ve yerinde kullanımı, enerji yollarının güvenliğinin sağlanması, bu kapsamda dışa bağımlılığın azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ile ayrıca iklim değişikliğine karşı mücadele ve çevre haklarının korunması şeklinde (Dışkaya, 2017: 140) özetlenebilir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Ege Denizi hem enerji yollarının güvenliği ve aktarımı noktasında hem de enerji üretimine katkı sağlama potansiyelinin araştırılması noktasında önem kazanmaktadır. Ege Denizi bölgesi

⁵ Dışa bağımlılık özellikle enerji gibi doğrudan veya altyapı ve teknoloji transferi gibi dolaylı konularda dahi ülkelerin jeopolitik güvenliklerini etkiler düzeydedir. Ülkelerin bağımsızlığını doğrudan etkilediği düşünülen bu durumlar için uluslararası camiada uygulanan yaptırımlar ve ilişkileri için bkz. Duzcu (2019: 41-54).

ve çevresiyle enerji tüketimi konusunda Avrupa ile enerji üretimi konusunda Ortadoğu ve Asya bölgeleri arasında yer alması sebebiyle enerji transferi mertebesinde ülke enerji politikalarına da katkı sunacaktır.

Stratejik enerji yönetiminde politika oluşturulmasının özel sektör ve kamu kurumları kadar enerji tüketen ve üreten paydaşların da bir arada olduğu bir doğrultuda oluşturulması gerekmektedir. Enerji politikasının millileştirilmesi için fosil yakıtlardan özellikle linyit kömürüne odaklanması, ancak aynı zamanda çevreye duyarlı ve sürdürülebilir kalkınma planı doğrultusunda yön belirlenmesi çelişkili ifadeler olarak belirtilebilir. Dışa bağımlılığın azaltılması için yapılan girişimlerde yenilenebilir enerji potansiyelinin ortaya koyduğu avantaj Türkiye açısından oldukça önemlidir fakat dışa bağımlılığın biçim değiştirerek doğrudan enerji ithalatı yerine yenilenebilir enerji teknolojisinin transferi şekline dönüşmesinin önüne geçilmelidir. Buna da ancak yerli yatırımların planlanması ve özellikle yenilenebilir enerji sahasına eğitim ve altyapı noktasında yapılacak yatırımlarla uzun vadede çözüm getirmek imkânı bulunabilir.

Kaynakça

- Akova, İsmet (2003) "Dünya Enerji Sorunu ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı", Coğrafya Dergisi, Sayı 11, s. 47-73.
- Andrews, Kenneth R. (1987) *The Concept of Corporate Strategy*, Third Edition, Richard Irwin Inc, USA.
- Arnoldo C. Hax and Nicholas S. Majluf (1996) *The Strategy Concept and Process: A Pragmatic Approach*, Prentice Hall, Second Edition, New Jersey.
- Arslan, Ferhat (2016) "Manisa İlinin Yenilenebilir Enerji Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 3, s. 313-337.
- B. Capehart, M. B. Spiller and S. Frazier (2013) "Energy Auditing" in *Energy Management Handbook*, W. C. Turner and S. Doty (Ed.), The Fairmont Press Inc. p. 27-37.
- Barca, Mehmet (2005) "Stratejik Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Bilimsel Bir Disiplin Oluşum Hikâyesi", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, sayı 1, s. 22-34.
- Beste Şimşek, Ali Özhan Akyüz ve Afşin Güngör (2018) "Enerji Güvenliği Açısından Türkiye: Politikalar ve İşbirlikleri", *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, Cilt 7, Sayı 2, s. 337-340.
- Chandler, Alfred D. (1984) "Comparative Business History", *Enterprise and History: Essays in Honour of Charles Wilson*, D. C. Coleman and P. Mathias (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Chandler, Alfred D. (1969) *Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise*, MIT Press.
- Dışkaya, Senem (2017) "Türkiye'nin Enerji Güvenliğinde Yenilenebilir Enerji Etkisinin Politik Ekonomi Perspektifi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s. 129-150.
- Dinçer, Ömer (1998) *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Beşinci Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Doty, Capehart, Parker ve Wayne C. Turner (2013) "Introduction", in *Energy Management Handbook*, Steve Doty and Wayne C. Turner (Ed.) , Eighth Edition, The Fairmont Press and Taylor and Francis Group CRC Press.
- Drucker, Peter F. (1954) *The Practice of Management*, Harper Business Harper Collins Publishers, NY.

- Durna, Ufuk ve Veysel Eren (2002), “Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim”, Amme İdaresi Dergisi, sayı 35 (1), s. 55-75 .
- Duzcu, Murad (2019) “Economic Sanctions and Globalization: Assessing The Impact of the Globalization Level of Target State on Sanctions Efficiency”, Journal of Economics, Finance and Accounting – JEFA, Vol. 6 (1), pp.41-54.
- EİGM, Enerji İşletmeleri Genel Müdürlüğü, (2019) [https://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Raporlar Erişim 20.07.2019](https://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Raporlar/Erişim/20.07.2019)
- Enerji Verimliliği Eylem Planı, (2017), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180102M1-1-1.pdf>
- Ertemel, Sinan (2019) “Opec’in Enerji Fiyatları Üzerindeki Etkisi: 2014-2016 Yılları”, Tasam, 2019, s. 44, <http://www.tasam.org/tr> Erişim 22.06.2019.
- Igor Ansoff H., (1965) Corporate Strategy, McGraw Hill Press, New York.
- Igor Ansoff, H. (1984) Strategic Management, The Macmillan Press, London.
- İncekara, Çetin Önder ve Oğulata, Noyan S., (2011) “Enerji Darboğazında Ülkemizin Alternatif Enerji Kaynakları”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 3, No 1, s. 1-10.
- Jay B. Barney and Asli M. Arikan (2006) “The Resource-based View: Origins and Implications”, The Blackwell Encyclopedia of Management, Strategic Management, John McGee (Ed.) , Second Edition, Blackwell Publishing.
- Lamba, Mustafa (2015) “Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Yansımaları: Hükümet Programları Üzerine Nitel Bir İnceleme”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 20 Sayı 1, s. 127-141.
- Macmillan Hugh and Mahen Tampoe (2001) Strategic Management: Process, Content and Implementation, Oxford University Press.
- Mashburn, William H. (2013) “Effective Energy Management”, in Energy Management Handbook, Steve Doty and Wayne C. Turner, (Ed.), Eighth Edition, The Fairmont Press and Taylor and Francis Group CRC Press.
- Mintberg, H (1987) “Crafting Strategy”, Harvard Business Review, Vol. 4 No 65, pp 66-75.
- Ohmae, Kenichi (1983) The Mind of the Strategist: The Art of Japanese Business, McGraw-Hill Press.
- Owen E. Hughes (2003) Public Management and Administration: An Introduction, Third Edition, Palgrave Macmillan, Hampshire, NY.
- Özgür, Hüseyin (2004) “Kamu Örgütlerinde Stratejik Yönetim”, içinde Çağdaş Kamu Yönetimi II, Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür (Ed.), Nobel Yayın Dağıtım s. 207-252.
- Özkul, Özgür Bora (2010) “21 Yüzyıl’da Enerji Güvenliği”, Stratejik Öngörü Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 15-16.
- Sarvan F, Arıcı Durmuş E, Özen J, Özdemir B, İçigen Tarcan E., (2003) “On Stratejik Yönetim Okulu: Biçimleşme Okulunun Bütünleştirici Çerçevesi”, Akdeniz İİBF Dergisi, Sayı 6 s. 73-122.
- Satman, Abdurrahman (2007) “Türkiye’nin Enerji Vizyonu”, Jeotermal Enerjiden Elektrik Üretimi Semineri, TESKON2007, VIII. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi, 25-28 Ekim, İzmir, s. 3-18.
- Savrun, Ergenekon (2018) “Doğu Akdeniz ve Ege Adaları Enerji Koridoru Üzerinden Megali İdea ve Yeni Soğuk Savaş Senaryoları”, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, s. 141-160.
- SETA, (2017) Türkiye’nin Milli Enerji ve Maden Politikası Analizi, Haziran, Sayı 203
- Sevgi. Cezmi (1988) “Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye’nin Stratejik Konumu”, Ege Coğrafya Dergisi, Cilt 4 Sayı 1 Ocak, s. 214-249.

- Sevim, Cenk (2012) “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”, Journal of Yaşar University, Cilt 7, Sayı 26, s. 4385-4386.
- Söğüt, Ziya (2009) “Binalarda Enerji Taraması ve Örnek Uygulama”, Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, s. 127-143.
- Söyler, İlhami (2007) “Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim Uygulanabilir mi? (Engeller/Güçlükler)”, Maliye Dergisi, Sayı 152, Ocak- Haziran, s. 103-115.
- Stecky Nick (2013) Sustainability and High Performance Green Buildings, in Energy Management Handbook, Steve Doty and Wayne C. Turner (Ed.) , Eighth Edition, The Fairmont Press and Taylor and Francis Group CRC Press.
- Stephen Cummings (1993)“Brief Case: The First Strategist”, Long Range Planning, Vol. 26, No. 3, pp. 133-135.
- Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180102M1-1-1.pdf>
- Vatansever, Hüseyin (2018) “Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Sektörü ve Yerli Ekipman Üretimi”, içinde Türkiye’nin Enerji Görünümü 2018, TMMOB Makine Mühendisleri Oda Raporu Yayın No MMO/691, s. 487-509.
- Whittington, R., (1993) What is Stragey – And Does It Matters, Routledge Publishing, London.
- YEGM, Kamu, Ticari ve Hizmet Binaları Enerji Tüketim İstatistikleri 2013-2015 (2017)
http://www.yegm.gov.tr/duyurular_haberler/document/Kamu%20Ticari%20ve%20Hizmet%20B%C4%B0nalar%C4%B1%20Enerji%20T%C3%BCketim%20%C4%B0statistikleri.pdf Erişim 22.07.2019
- YEGM, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, <http://www.yegm.gov.tr/yenilenebilir.aspx>, Erişim 22.07.2019